

püspök frigye köz öröm tárgya volt a polgárság előtt, mely a boldogság ez ünnepét emlékekkel tisztelte meg. A czéhok is hozzájárultak annak fényéhez. Az asztalos czéh fekete ebenum fa pohár székebe metszett virágokban örökitette a menyegző napját. Az ötvösök szkofumos derék-övet, az aranymivesek nyolz piseta súlyu ezüst kanalat, két arany forintot s huszonöt denárt adtak ajándokul a viruló szépségü arának . . . ¹⁾ Három gyerek lön e frigy záloga, melyet másfél évtized után Dávid F. ellenségeinek cselszövénye mégis megkeseríteni birt: Sommer János korán elhunyt hitvese, Trauzner Lukácsné, Kata, ki atyja elítéltetése előtti betegségében egyedüli ápolója volt és Ferencz nevü nagy tehetségü fia, ki 6—7 évig útagott és tanult külföldön felsőbb iskolákban és egyetemeken, s a ki atyja halála után a sajtó terén annak egyik védője volt. Élő gyerekei 1579. 20—22 évesek lehettek s születésök 1557—59-re esik. Sajnos, hogy fia neveltetéséről keveset, egyik lányának nevéről sem találtam följegyzést. A mit róluk egy pár fenmaradt irodalmi emlék nyomán tudok, későbbi időkre tartozván, ott fogom megemlítani . . . Elkomorító érzés sok akadálylyal egybekötött életirati munkásságom nem öröm nélküli folyamában! Lépten-nyomon újabb meg nem világítható árnyak a nagyemlékü férfi így is vonzó életképén!

V.

(1558—1560.) Dávid Ferencz az urvaesora-kérdésben Kálvin nézetei felé hajlik. A nézetkülönbség két hitfelekezetre oszlatja az országot. Ennek következményei. Dávid F. és Melius P. egy úton. A Luther tanaihoz mereven ragaszkodó szebeni vallással szemben létrejő a Kálvin szerénti vagy kolozsvári vallás. Kálvin urvaesorai tana, mint a reformatio és mai civilisationk egyik sarkelve.

Dávid F. külső győzelmei benne is új meggyőződéseket keltettek, melyek nyilvánulására az alkalmat az eszmék növekedő áramlata nem sokára meghozta. Hermann az ő nézetei változását a szertelen újításvágy és dicsszomj forrásából származtatja, annyira kedve telvén neki — ugy mond — a szinpadias vitákban, hogy soha pihenni, vagy mást maga mellett és előtt türni ne tudjon. ²⁾ Haner anyagi előnyök, népszerűségkeresés s tekintélyének féltése indokaiból magyarázza ezt. „A Kálvin nézeteit valló főemberek — ugymond — hitöknek a magyarok és székelyek közt gyors terjedése által fölbuzdulva, hogy annak még nagyobb lendületet adjanak, Dávid F.-nek a legfőbb egyházi tisztet ígérték meg, fölkérve, hogy Meliussal a reformationak ily irányban kivitelére fogjon kezet. Bele is egyezett, titokban tartást kötve ki; mert a szászoknak iránta való jó véleményét ismervén, remélte, hogy

¹⁾ Az illető czéhok eredeti jegyzőkönyveiből. Az aranymivesekét szószerint ide jegyzem azért, mert abban a menyegző napja is meg van határozva. Ad nuptias filiae D. Stephani Barát dedimus Cochlearia argentea pisetar. 8. flor. 3. denar. 25. feria secunda proxima post festum Epiphaniarum A. 1557.

²⁾ Schesaeus, zsinati beszéde után.

mindkét nemzet fiait s mindkét hitnézet vallóit egy hitalapra viheti s így közöttük igaz és tartós egyetértést hoz létre.“¹⁾ Nincs ok a külső és anyagi indokok hatása tagadására, sem szépítésére. Ez az embertől és emberi törekvésektől elválaszthatlan. De hogy Dávid F.-nek magasabb vezérlő gondolata: a két nemzet és két hitvallás egysége fentartása, az egyháznak megosztlástól megóvása s az urvacsora-kérdésben észszerűbb felfogás érvényre juttatása volt, messzelátó elméje, egyezkedési kísérletei, maguk az események és a szász történetírók tanúsítják. „Midőn látta — írja Haner — hogy Melius a nemesség legnagyobb, a magyarok és székelyek jó nagy részét tudományára vonta, s már csaknem mindenki a Kálvin nézetűek táborában volt: hogy a rosz az eklézsiákban még inkább el ne harapózzék, őt ismételt vitákban helyesb meggyőződésre bírni, a népet egyházi beszédei által oda, honnan eltávozott, visszavinni törekedett; de ez sok hánykolódással, szitkokkal, gyakran közfelháborodással végződött, s ő a nemességtől csábítva, Meliustól ostromolva, Melancton írásaiból vett ellenvetések és az ágostai hitvallás különböző szövegalakjai miatt lelkében kételynek adott helyet, a küzdelemben kifáradt, hitbuzgósága meglankadt, ezek által az egyháznak rendkívüli kárt okozva.“²⁾

Érdekes mozzanatát jegyezte föl Raemond Florián a Dávid-Melius-féle hitvitáknak, mely azok ekeseredett jellemét s Dávid F.-nek Melius hitére áttérését igazolja. „Ez a Dávid F. kiről azt mondják, hogy a bibliában annyira jártas volt, hogy legtöbb helyét könyv nélkül tudta, egy alkalommal vitázván a kálvinistákkal, azok a szentírásnak az ő állításai támogatására idézett helyeit olyaknak nyilvánították, hogy azokat a szent atyák értelme és tekintélye szerint kell magyarázni. Valóban kedves emberek vagytok ti — monda visszaútasítólag Dávid F. — kik azt akarjátok, hogy én ismerjem el a szent atyák tekintélyét, a mit ha a pápisták nektek ellenvetnek, mindjárt azt mondjátok: azok is emberek voltak, tévedhettek. Nem szégyenlitek magatokat? Ha előttetek oly nagy azok tekintélye, miért nem fogadjátok el a pápai tanokat, melyeket mind a szent atyák, mind a conciliumok elfogadtak, s a miket ti most az Istennek általam idézett szavai ellen vettek?“³⁾

Dávid F.-nek a magyar és szász nemzet egy vallásban egyesítésére irányzott törekvéseit Haner — a szász közérzelem megbántódását bizonyítólag — érdekesen írja le. „Ő ugymond — hogy elérhesse a mire vágyott, a személyében egyesíteni akart két vallás superintendensi tisztét, visszaélve a szászok becsületességével, kiknek a cselről nem volt tudomásuk, elébb lutheránus atyjafiait néhány hitczikk megváltoztatására bírta; azután ennek okát két terjedelmes iratban kifejtván, személyes barátait a vallási egyesülés ügyében magán értekezésre hívta meg. Ezek átlátták, mi várható attól, a ki nekik egyideig oly nagy szolgálatokat tett, s visszaútasítva meghívását megkérték: térjen vissza

¹⁾ Haner . . . 247. l.   ²⁾ Haner . . . 246. l. Schesacus zsinati beszédében.

³⁾ De Ortu, Progressu et Ruina Haereseon sat. Coloniae, MDCXIII. 530. l. Ennek Dávid F. unitáriussá léte után kellett történni.

elhagyott útjára, mert ők, ha e vésteljes dolgoktól nem óvakodik, többé atyjokfiának el nem ismerik, s mint eretnekséget, visszaútasítják a vele érintkezést, a minék szerencsétlen kimenetelét előre látják. E szerint a mit tőlük Dávid F. csellel kivívni törekedett, szász barátai nyílt föllépéssel igyekeztek attól visszaretenteni. De ez őt nem törte meg, sőt inkább sarkalta . . . Ha megvetették barátai — így szólt hozzájuk irt levelében — majd meglátják következményeit; kijelentette, hogy ezen túl egészen a Kálvin nézeteit vallókkal tart s Luther vallását eretneknek fogja tekinteni . . . A nemességnek azonnal hizelegni kezdett . . . A Kálvin-követők két kézzel fogadták, ajándékkal halmozták el s többre és nagyobbra buzdították.“¹⁾ Schwarz e tényelőadást azzal egészíti ki, hogy a szászok őt nyíltan kebelökből kizárással fenyegették, a meghívás visszaútasítását azzal is igazolni kívánva, hogy a vitát egyáltalában céltalannak vélték.²⁾ Schesaeus ismeretes zsinati beszédében — honnan Hermann és Haner adatait vette — kiváló érdekű más részleteket is mond el erről. „Kálmáncsehi halála után — így szól — Debreczenben és szomszédságában új tüzet gyújtott néhány társával Melius Péter, a ki valóban tudós és három nyelvben volt járatos, — [épen midőn Saxoniában még Melanchton életében némely heidelbergiek vakmerősége e kérdésben vetélkedést támasztott,] s nyomában rögtön Dávid F. — hasonló Valla Lőrinczhez, kiről a költő Pannonius azt írta: *hitjavító, a réginek megvetője, minden újításnak pártolója* [corrector, veterum contemptor, Valla novorum] — a ki előtt rajta kívül senki sem volt elég tudós. Egyéni nagyravágyásából, arra senkitől nem kényszerítve, a magyarországiakkal vitába vgyült, vetélkedett, prédikált s vitái és vetélkedései nem egyszer egymás szidalmazásával és a nép zavargásával végződtek. Végre a Kálvin-hitre tért nemesség kecsegtetései által csábítva, a vitában kimerülve, sőt azt is remélve, hátha őt a magyarok a legfőbb egyházi tisztbe állítják, s azt a szászoktól is megnyerheti, a kiknek jó érzelméről jövedelmes plébániákba nem egyszer meghivatásából meg volt győződve: úgy vélte, hogy örök halhatlanság dicsőségét szerzi meg nevének, ha igyekezete által mindkét nemzet lelkét erős és igaz békére tudja birni. Ezen gondolatok befolyása alatt a Kálvin nézetűek táborába ment át, velök titkos baráti szövetséget kötött. . . . Ösztönözte őt a feléjük hajlásra Molnár Gergely kolozsvári tanodaigazgató, egy kitünő elméjű s nem közönséges tanultságú férfi . . . Lelke immár csaknem el volt bűvölve annak elnyerésétől, a mire oly igen vágyott, mert felhasználva a tudósok cseleibe beavatatlan szászok együgyű becsületességét, a kik azelőtt kevéssel az egyesülés céljából néhány eklézsiában egyházi szertartásaik némelyikét megváltoztatták. Ez irányban régi barátaival írásbeli eszmecserét kezdett, mit ezek visszaútasítván, Dávid F. megvetésnek vette, mintha vele nem akarnának szóba állani, s Polykarpus példáját követnék, a ki az eretnekek káromló beszédi elől fülét elzárta. Némely

¹⁾ Haner . . . 247—48. 1.

²⁾ Archiv für Sieb. Landesk. sat. Neue Folge 1857. II. B. 254. 1.

főurak pártoló közbenjárása által tehát a királynétól parancslevelet eszközölt ki, a végre, hogy a szászok a fenforgó kérdésben tartandó vitára, akarataik ellenére is kényszeritessenek. Ez az egyház kebelében nagy felháborodást és félelmet idézett elő, az igazság ügyének veszélyeztetésétől tartott mindenki; mert volt ugyan több éltés öreg, a kik a kedvezőtlen idők miatt inkább tiszteletre méltó szerénység, mintsem vitatkozási ügyesség által tűntek ki, de mind gyakorlott és harcban edzett vívók állottak velök szemben. Kegyes imákban kérték a jó Istent, hogy ügyét a csalárd hazudozók ellen oltalmazza meg.¹⁾

Schesaeus előadása közvetlenségén kívül különös érdekű az egyénítés ereje s a korrajz hűsége által, mely Dávid F. magasb ambícióit, határozott célra törekvését s már ekkor nem közönséges befolyását kétségtelenné teszi, igazolva azt, hogy ő bármelyik hitvallási táborba ment, magával vitte annak elvei biztos győzelmi kilátásait. Ebből érthető meg a vallási pártok merev szemben állása, a Luther urvacsorai tanát követők szorongatott helyzete, s Dávid F.-nek később a szászok kebeléből s rokonszenvéből szülővárosával együtt kirekesztése; de egyszersmind az is, miért folyamodott ő céljai érdekében a királynéhoz; mert az a szabad gondolkodású Petrovich tanácsára hallgatott, ismerték a királyi tekintélynek a kedélyek fölött uralkodó befolyását, s minthogy a németországi reformatio is a fejedelmekben keresett és talált oltalmat, önként támadt mindkét félben ez eszközzel élés gondolata.

A királyné a vallásos ügyi gyűlés-tartásra rendeletét ki is adta. A Luthert-követő szászok püspöke 1559. augusztus első felében hívta össze a zsinatot. A szebeni tanácsnak aug. 14. ahoz intézett levele szerint, az e napon Medgyesen már együtt ült.²⁾ De hitvallásukat előre formulázva, mind Zsigmond lengyel királylyal, mind Izabella özvegy királynéval megerősítették. Hebler, a Luther tanait követő szász, Alesius, a szintén azok mellett megmaradt magyar nemzetiségűek püspöke voltak a vitázók egyik, Dávid F. és Heltai Gáspár a másik részről. Itt a vitatkozás Dávid F. és a vele egynézetűek hátrányával végződött. A szász történetírók kicsinylőleg s gúnyosan emlékeznek meg róla. „Ezek oly kevélyen, akkora készülettel mentek a gyűlésre — írja Haner — mintha óriás bátorságukkal az eget akarták volna megostromolni; de hamis okoskodásaik erejükből szerencsésen kiforgattattak.“³⁾ Schwarz Károly is azt mondja, hogy: „e vita Dávid F. fényes ékesszólása, ügyes dialektikai fogásai és nagy tekintete daczára eredménytelen volt; a szászok Luther és Melancthon tanai mellett szilárdan megállottak, a mire döntőleg folyt be a szebeni tanács imént idézett levele, melyben értesítvén a zsinatot, hogy előtte tudva van a némely eklézsiáikban támadt szakadás kiegyenlitése végetti egybegyűlése — minthogy a szülemlő tévelygésnek addig kell ellene állani,

¹⁾ *Protocollum Actor. Publicor* . . . 356—58. II.

²⁾ *Archiv für Siebenb. Landesk. sat.* Neue F. 1857. II. B. 266. 1.

³⁾ *Haner* . . . 257. 1.

a rosztat addig elfojtani, míg csirájában van, és mivel a tanács meg van győződve arról, hogy a tudomány, melyet egyházuk vall, a legtökéletesebb igazság, egyező az apostalok és szentatyák irásával — kijelentette, hogy ők attól egy körömnnyire is el nem távoznak; de hogy a tudatlan és előre nem látó sokaság s a szegény nép se essék tévelygésbe, kérték és serkentették a papságot, hogy állhatatos legyen, minden szél fuvallatára ne ingadozzék, a keletkező tévelynek álljon ellene s a Szentlélek és tudomány egységében szilárdan maradjon meg, mert ők az eddigitől különböző tudomány behozását semmiképen meg nem engedlik.“¹⁾

Ez világosan rá mutat a medgyesi zsinat kivánt eredményét meg-hiusító okra, láttatva azt is, hogy Dávid F. a magyar és szász nemzetnek a Kálvin szerinti urvacsorai tan alapján egyesítésében már jól előhaladt volt, midőn a szebeni tanács a barátságos egyezkedésnek úgy, mint a zsinati tárgyalásoknak fonalát tiltakozásával egyszerre ketté metszette, megfélemlítve Dávid F. barátait, kik pedig, főleg a besztércei káptalan területkörében számosan voltak. A jáádi plébános nyil-tan az ő pártján állott, mint az egyesülés barátja. Pomarius Keresztély-lyel benső viszonyban élt. Sokakkal levelezett. Most mind ezek meg-döbbenve visszahúzódtak. A szebeni tanács csaknem erőszakosan lökte vissza a haladó változtatásra kész szász eklézsiákat a régi álláspontra s határt szabott a zsinat végzéseiben értelmöknek úgy, mint lelkiismeretöknek . . . Hogy Dávid F. e tárgyú levelezése személyes barátival titkos szövetkezésnek vagy cselvetésnek bélyegét viselje, vagy hogy ő a fenyegetés szeretetlen eszközéhez nyult volna, nincs bizonyítva, de az bizonyos, hogy erre csak hamar a teljes hitszakadás megtörtént; Dávid F. a magyar lutheránus püspökségről lemondott, vagy, mint némely írók állítják, püspöki méltóságával együtt átment az urvacsora kérdésében Kálvin tanait követő egyházba, a vallásukban megmaradt magyar eklézsiák pedig Alesius Dénest választották püspökké.²⁾

Hogy Dávid F. 1559. márcz. 16. még püspök volt, tanusítja egy válóperi ítélete³⁾ ezen kifejezése: „*Mi, Dávid F. kolozsvári pap és Erdélyország egyházainak superintendense. Adjuk emlékezetül . . . .*“ Figyelmet érdemel, hogy magát az erdélyi eklézsiák egyházi felügyelő-jének írja, sem *generális*, sem *ágostai vagy szebeni hitvallásu* jelzöt nem használva, a miben hihetően Hebler püspököt követte, egyik az ország magyar, másik a szász eklézsiák egyetemes püspökének tartván magát. E ténnyel csak úgy egyeztethető Schwarz azon előadása, hogy Alesius 1558. a magyar és egyesült sajó-tekei káptalan ágostai hitvallásu szász papságának superintendense volt, mit azon évben megjelent nyomta-tott művével igazol⁴⁾, ha a Dávid F. lemondása már 1558. megtörtént,

¹⁾ *Archiv für Sieb. Landesk.* Neue Folge 1857. II. B. 266. l.

²⁾ „ „ „ „ 244—55. ll.

³⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek.* I. Oklevelek . . . V. szám alatt.

⁴⁾ *Statuta et Articuli pro Ecclesiis Hung. eisque adjunctis Saxonibus* [a tekei és sajói káptalan területén] emanata, Superintendente earundem Ecclesiar. *Dionysio Alesio* Kolosvariensi. A. 1558. Archiv sat. idézett kötete 254. l.

vagy ha a szász eklézsiák a lemondást be sem várva, a mint Kálvin nézetei felé hajlását észrevették, helyére más püspököt állítottak, s ő 1559. mint Kalvin nézetű vagy sacramentarius püspök hozta említett ítéletét, ámbár ez sem érthető, ha magával híveit is át nem vitte. Ha nem ez a tényállás, akkor az Alesius egyházi rendszabályaiból vont következtetés nem megbízható, vagy ez időtől fogva az 1559. augusztusi medgyesi zsinatig Erdélyben két magyar superintendensnek kellett lenni: Alesius a magyar ágostai hitvallásuaké, Dávid F. az urvacsorában Kálvin nézeteit vallóké; de ez nem valószínű, mert még ekkor sem szervezve, sem a törvény által elismerve nem voltak. Alesius superintendensi tiszte iránt kételyt támaszt még azon tény is, hogy ő az 1561. febr. 6. költ ágostai hitvallást mint fenesi lutheranus pap írta alá.¹⁾ Mi oka lett volna s szabad volt e — ha superintendens volt — ezt ily fontos oklevél aláírásánál mellőzni? E kérdésről a homályt csak új, hiteles adat, vagy Alesius műve oszlathatná el, mit én nem találtam fel.

Dávid F.-et törekvései meghiusulása más út választására bírta. Ő és vele egy nézetű más nyolcz pap azon évi aug. 18. Nagyváradon egyházi gyűlést tartottak, az urvacsoráról tanaikat írásba foglalták, egyebekben az ágostai hitvallást megtartva, s azt még azon évben Kolozsvárat kinyomatták. Az ágostai hitvallásban — az urvacsorai tanmódosítása mellett — megmaradni akarás tanusítja, mennyire ragaszkodott ő az eklézsiák egysége eszméjéhez s mint óvakodott azok megoszlásától. Haner azon értesítése, hogy a medgyesi zsinat aug. 18. lett volna,²⁾ — hol, a mint Schwarz írja — Dávid F. és társai is jelen voltak³⁾, téves. A zsinat folyhatott, de nálok nélkül, ők két gyűlésen azon egy időben jelen nem lehettek. Vagy a váradi gyűlésnek kellett más napokon lenni, mert hogy volt, egy 1564. kinyomtatott művében Melius írja.⁴⁾ Ő is jelen volt — úgymond — s ott az urvacsoráról megállapodás történt; de én sem ezt, sem vitairatait nem láttam; Schwarz igen — hihetően valamelyik szász káptalani levéltárban — mert ő fennebbi értesítésén kívül azt is írja, hogy Dávid F. az itt kelt hitzikkeket egyszerűen mint kolozsvári pap írta alá.⁵⁾ Minthogy ő értekezésében igazolásul ily című iratot idéz: *A kolozsvári egyház és az erdélyi eklézsiák helyesen tanító többi papjainak az urvacsorát illető egyedül igaz [orthodox] tanainak védelme*⁶⁾: ebből vagy az következik, hogy az általa látott hitzikkeket ebbe voltak bele szöve vagy hozzá mellékelve, vagy hogy a *Védírat* valamelyik más hitvallás védelmezése volt, mely kétely annak eredetije előkerülése nélkül el nem oszlatható.

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ *Haner* . . . 256—257. ll.

³⁾ *Archiv* . . . az idézett kötet 254—55. ll.

⁴⁾ *Refutatio Confessionis de Coena Domini Mathiae Hebler, Dionysij Alesij et his coniunctorum* sat. Ao. 1561 . . . Edita Debreczini A. D. 1564. D iv D lapján, K iv Kij lapjain.

⁵⁾ *Archiv* sat. a többször idézett kötete 254 l.

⁶⁾ *Egyháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irodalmi emlékei. VI. száma alatt.

Ez évi medgyesi, váradi, kolozsvári és maros-vásárhelyi zsinatok és egyházi gyűlések irataiból maig az első és utolsó ismeretes; a közbül-
sők nem; a Kolozsváratt megjelent *Védirat*-ból van kivonat Kénosi
Tözsér Jánosnak az unitárius nyomtatványokról irt művében ¹⁾, vala-
mint Fosztó-Uzoni egyháztörténetében is ²⁾, mely annak tartalmáról
és irányáról fogalmat ad s képezzé tesz a szász történetírók Dávid F.
áttérését illető tényelőadását megigazitnunk, de nem vagyunk bizo-
nyosak: a kolozsvári vagy váradi gyűlés végzéseinek védelme-e az?

Az ajánló-levél a keresztény vallás minden igaz hívéhez van
intézve, elmondatván benne 1. az egyházakban az urvacsora miatt
1556. óta a magyar nemzet közt támadt nagy egyenetlenség, mely miatt
kivált Kolozsváratt nem is éltek vele; 2. be van bizonyítva, hogy ők a
szentségek igaz, örök és csonkítatlan tanát tartják és tanítják; hogy
tanaik nem sacramentarius tanok, a kik szerint az urvacsora belső
tartalom nélküli ünnepély, hogy a szentség a vele élés nélkül semmi s
hogy avval csak hit által lehet élni; 3. a Lutherkövetők urvacsorai
tanainak nem igaz-voltát hat érvel mutatják meg s az ő hyposthasist
vagy a két természet egyesülését és Krisztus mindenhatóságát illető
két ellenvetésökre felelnek, valamint azt, hogy Krisztus testét nem
valósággal és szájjal, de szívvvel és hittel kell venni, három érvel bizo-
nyítják; 4) ellenfeleik azon állítását, hogy a bűnösök és hitetlenek is
veszik Krisztus testét és vérét, a szentatyákból megczáfolják, végre 5.
védik magukat, hogy ők nem okai az egyházban támadott egyenetlen-
ségnek. „Ezeket — így folytatja a szerző, Dávid F. — röviden közre-
bocsátani szükségesnek látták részint urvacsorai tanaik védelmére,
részint annak tanusításául, hogy ők híven megtartják a proféták és
apostalok tanításait, a miket ellenfeleik oly mérgesen ostromolnak.
Nem akarnak vizályt támasztani, nem kívánják senki lelkiismeretét
fölháborítani, sőt lecsöndesíteni a fölháborodottakat is. A kik most nekik
lest hánynak, nem tagadhatják, hogy őket ne kérték volna a köztük
fenforgó kételyeknek szerény és istenes magán beszélgetés útján ki-
egyenlítésére; de ők a felhívást visszaútasították, személyöket meg-
vetették, velök érintkezni sem kívántak; méltán panaszolhatnák azért,
hogy ellenfeleik a népjog ellenére szidalmazták és sértik. Valóban
fájlalják azon barátság megszakítását, melyben ők eddig velök éltek,
s a melynek el a máglya lángjáig becsben tartására el voltak határozva.
Ha az üldözés és gyalázkodás fegyverét akarnák használni, bizonyára
tág mező nyilna számukra is, mert alig képzelhető nagyobb esztelenség,
mint Krisztus testének az uri vacsorában szájjal evése tana, a mit ők
oly szerfelett védnek? De ezt máskorra halasztják, nehogy ellenfeleik
még inkább haragra gerjedvén irántuk, menykő és fenyegetés által
kiséreljék meg az ügy elhatározását.

¹⁾ *Gr. Kemény József* erdélyi muzeumi gyűjteménye Msept. Hist. Miror.
„Unitaria“ című xxiv. kötetében.

²⁾ *Fosztó-Uzoni* kézirati Unitárius Egyháztörténete I. köt. 117—118. ll.
a székely-kereszturi középtan. péld.

„Megtarthatta volna ő is — mondja tovább — birt tisztességét és méltóságát, ha ennek Isten egyháza szolgálói főgondjának kellene lenni, a miért ellenfeleik most — a mint levelökből látszik — egymással versenygenek, s mit ő az országban nem közönséges mértékben birt addig, míg nézeteiket követte. Nincs miért fenyegetés számüzéssel vagy más ily rosszal, mert ha Istennek az lesz akarata, bármi sorsra készen áll, s inkább eltüri a számüzetést, mintsem a megismert igazságot megtagadja. De ő a jobbat reméli, mert a királyi felség szívében rendületlennek hiszi amaz isteni igazságot és kegyelmességet, hogy meghallgatatlanul senkit el nem ítél. Önként ajánlja szíve alázatosságában, sőt tiszteletteljesen kéri kihallgattatását, s ez ügynek e végre egybehívandó zsinat által elintéztetését. Sőt reménykedik a szász városok tisztelt tanácsai előtt is, hogy Istenre és az igazságra tekintve, papjaikat intsék, ne vitatkozzanak szitkozódva és epével, hanem a kitűzött helyen jelenjenek meg, s a vitaügy határozottságát el nem az emberek, de Isten igéjének tekintélye által, mert az igazság nincs kötve az emberek, hanem az Isten szavához, mely bizonyosan győzedelmeskedni fog s a hívők lelkét üdvözíti az Ur Jézus Krisztus által.“¹⁾

A kolozsvári zsinat²⁾ 15. pontba foglalt hitvallása valahol maig elfelejtve vagy elrejtve lappang; az erdélyi Kálvin hitü papságnak a magyarországiakkal együtt Maros-Vásárhelyen november 2. tartott zsinata urvacsora felőli vallástétele közelebbről fedeztetett fel, nincs pontokra osztva s hátrább ismertetve lesz . . . A Dávid F. által sürgetett közös zsinat a király rendeletére Hebler püspök elnöksége alatt 1560. jan. 10. tartatott meg Medgyesen, hol a szászok urvacsorai tanait nyolcz pontban fejtették ki, s *Tétel* és *Ellentétel* alakjában táblázatosan úgy állították össze, hogy a Luthert és Kálvint követők tanai közötti különbség első tekintetre kitűnjék. Dávid F. és Heltai G. szintén előterjesztették ellennézeteiket és érveiket, 15 pontból álló, korábbi évi hitvallásukkal együtt, s az ellenféllel több napon át vitatkoztak, hangsúlyozva főleg azt, hogy e kérdés a szent atyák írásai alapján el nem dönthető.³⁾ Hebler és a szász eklézsiák urvacsorai tanainak sarkpontja ez: *Krisztus alanyilag lehet egyszerre az égben és földön, mindenütt, tehát az urvacsorában is; abban, mint imádandó szentségben Krisztus valóságos teste és vére adatik a híveknek, méltóknak és méltatlanoknak egyiránt, s ezt azok természetileg, valósággal, testi szájjal eszik és isszák.* Ez az ő ismeretes tanjok a consubstantiatio felől. Dávid F. és Heltai G. szerint, ellenben az urvacsora: *Krisztus megígért jótéteményeinek velünk közlése, szent szövetségkötés, örökélet pecsége, béke és megengesztelődés, nem Krisztus megtörtetett teste és vére, de annak jegye, élő kenyér és vér, mennyei eledel, melyet nem szájjal, de szívvel, nem testileg, de hit által kell venni . . .* Utóbbiak a consubstantiatio

¹⁾ Fosztó-Uzoni műve idézett helyén.

²⁾ *Archiv des Vereins für Siebenb. Landesk.* Neue F. 1857. II. B. 255. l.

³⁾ *Haner*, . . . 259. l. *Schesaenus* idézett zsinati beszédében 359. l. *Archiv* . . . sat. Schwarz többször idézett értekezésében.

tanát elfogadni, a szász papság arról az 1545-ki medgyesi zsinat végzései ellenére lemondani nem akarván: Dávid F. és a vele egynézetűek a többség által kárhoztatva, az egyház kebeléből formailag és végkép kizárattak . . . Az erdélyi és Erdélyhez tartozó magyarországi magyar és szász eklézsiáknak az urvacsora kérdésében meghasonlása a Dávid F. és szászok között eddig a nemzetiség és hitvallás közössége által fenntartott szivélyes viszonyt megszakította, Kolozsvár a többi szász városoktól egyházi tekintetben elvált, előkészítve mintegy önkénytelenül a nem sokára bekövetkezett politikai elválást is. Itt kezdett az urvacsora-kérdésben Luther felfogását követők vallása egyideig *szebeni*, a Kalvin tanait követők *kolozsvári* vagy *Dávid F.* vallásának neveztetni. Ennek oka az, hogy szervezetők s mai diplomatikus nevök csak később, az 1564-ki enyedi országos zsinaton törvényesítetett. Dávid F. és Melius P. e később ellenfelekké vált két magyar reformator, hosszas harcz után itt egy álláspontra jutott; sőt midőn pár év múlva Hebler püspök utóbbit és a kolozsváriakat megtámadta, Melius vette őket védelmébe . . . A kolozsvári hitvallás lényegileg egy a maros-vásárhelyivel, a mi ismét a nagy-váradival vagy azonos, vagy a kettő fel van cserélve. A tanok egészen Kálvin értelműek s nagybecsűvé a szabad elvek mellett a szép és erőteljes magyar irány teszi, s mint a magyar egyházban első magyar hitvallás e kor és a reformatio dicsőségére válik. Mindkét tekintetből méltó ismernünk.

A m.-vásárhelyi hitvallás szerint: „Krisztus emberi testet vevén föl, üdvösségünkért halált szenvedett; megtestesülése és halála mi éretünk lön, minden haszna mienk; a testnek fölvétele oka, hogy a mi testünk el ne veszne, halála és föltámadása, hogy örök életünk legyen. Hogy e jótétel emlékezete elménkből és lelkünkből ki ne vesszen, szerezte Krisztus a végvacsorát, melynek külső jegyeiben emlékeztet jótéteményeire s e jókat a hit által közli híveivel úgy, mint a végvacsorán közlötte az apostalokkal . . . Mikor azt mondja Krisztus a végvacsorán a kenyérről: *Ez az én testem* — nem egyebet ért rajta, mint a mit Szent János mond evangeliomában: *Én vagyok az életnek kenyere*. Az ő teste tehát mi nekünk kenyérünk és étünk, melylyel él és táplálkozik lelkünk s az által a test; mert a test a lélekkal él. Az ő testét ennünk s az ő vérént innunk nem egyéb, mint szivünk teljes reményével s bizalmával hinnünk, hogy teste éretünk töretett meg, vére éretünk ontatott ki, bűneink becsánatjára, s ezen ő feláldozása által tartatunk meg az örök életre . . . Így részesülünk Krisztus testében és vérében a hit által, a mi lelki és nem testi részesülés; mert a hit, mely azt veszi, a léleké, nem a testé; a jók is, miket az urvacsorában veszünk, mennyei és lelki jók, nem testiek. Mennyei a Krisztus szent teste és szent vére, testi a kenyér és a bor, s a mint kétféle az eledel, kétféle az evés is: a test veszi a testi eledelt, a kenyeret és bort, a mit szentség szerint való ételnek mondunk, a lélek veszi az ígéletben a Krisztus szent testét és szent vérént hit által . . . Arra nézve: mi végre kell venni az urvacsorát? e hitvallás Krisztus ezen szavaira útal: *Vegyétek és egyétek . . . Igyatok ebből mindnyájan, s tegyétek az én emlékezetemre!* . . . Haszna az — úgy

mond — hogy megerősíti hitünket Isten ígéreteiben . . . megújulás és elevenedés száll belőle ránk . . . emlékeztet jótéteményeiért való hálaadásra, melyeket halálával és feltámadásával szerzett. Szent Pál is így tanít erről: *Valahányszor esztek e kenyérből és isztok e borból, az Urnak halálát hirdessétek . . .* Az urvacsora szeretetre int, egyességre tanít; a miképen egy a kenyér, úgy szükség, hogy sokan egy test legyünk . . . megkülönböztet a hitetlenektől, kik nem tagjai a keresztény egyháznak . . . vigasztalás ennek világ végezetéig megmaradásáról, amaz ige szerint: *Hirdessétek az Urnak halálát, miglen eljő . . .*¹⁾

Ime a két hitvallás közötti áthidalhatlan távolság! Két ellentétes sarkpont, mely egymáshoz nem közeledhetik. Egy szó értelmén fordult meg az erdélyi egész reformatio, az ország politikai jövőjének s két nemzet polgári életének végzetes sorsa — a *consubstantiatio* fogalomszaván. Hogy Dávid F. a ki a vitákban mindig a sor élén vezéreként küzdött, a maros-vásárhelyi hitvallás szerkesztésében főtenyező volt, úgy vélem, nem vonható kérdés alá; hogy Kálvin felfogásához csatlakozva, Meliussal egyoldalon legyen, szintoly természetes, mint kívánatos volt az ügyre nézve, mely valóban igaz ügy s a vitatott urvacsorai tan, mint a halhatatlanság hitének alapja, a reformatio és mai civilisationk egyik sarkelve volt.

VI.

(1560—1564.) A Luther és Kálvin szeréni urvacsorai viták folytatása. Vitairatok és hitvallások. A szász papság a német egyetemek elé viszi az ügyet, Dávid F. és a vele tartó magyar papság nem. Ujabb zsinati viták s végzések. A fejedelem és országgyűlés szabadelvűsége a vallás ügyében. Az enyedi országos zsinat 1564. A Luther és Kálvin hitüek elválása. Dávid F. püspökké választatik s a fejedelem udvari prédikátorává lesz.

Dávid F.-nek a Luthert követők egyházából, Kolozsvár reformált népének a szászok rokonszenvéből kizárása a meghasonlás kiegyenlítésének nem volt alkalmas eszköze, sőt nagy ellenhatást és kölcsönös párttömörülést idézett elé, — a kiegyezés reménye folyvást halványult és fogyott, mig végre egészen elenyészett. A medgyesi vita eredménytelensége s csaknem egész országra kiterjedő vállalásos forrongás országos intézkedést tett szükségessé. Az 1560. nov. 11. tartott országgyűlés az urvacsora kérdésében támadt egyenetlenségek és vitatkozási zavarok miatt a fenforgó tanoknak mindkét fél papsága s világiak által megvitatása végett 1561. febr. 6-kára Medgyesen nyilvános zsinatot rendelt tartatni, a ne mességből hat tagot, a szász jelenlevők közül néhány egyént bizván meg; a kik napokon át nagy hánykolódással vetélkedtek néha írásban folytatva a felelgetőzést. Dávid F. a Kálvin nézetüek által az urvacsoráról Kolozsváratt alkotott 15, a Luthert követő szászok medgyesi 14 pontu hitvallásukat terjesztették elé; az első most is elébbi tanaikat

¹⁾ *Eggháztörténelmi Emlékek*. II. Dávid F. irod. Emlékei VII. száma alatt.